

“İŞÇİ SINIFSIZ DEMOKRATİK DEVRİM”İN İŞÇİ SINIFINA KATKILARI: 27 MAYIS ÖRNEĞİ

Mülkiye Dergisi, Cilt XXXIV, Sayı 267, Yaz 2010

Türkçe Özet

Demokrat Parti, Türkiye'nin aydınlanması ve demokratik devrimi açısından gerici bir harekettir. Bu gerici hareket, kapitalist dünyada ekonomik büyümenin yaşandığı bir dönemde Soğuk Savaş'ta önemli bir jeopolitik konumda yer aldığı için, küçük meta üreticilerinin ve işçi sınıfının çalışma ve yaşama koşullarında önemli olumlu gelişmeler gerçekleştirebilmiştir. Dış ekonomik yardımın yanı sıra, tarım teknolojisinde, ulaştırmada ve sağlık alanında yaşanan iyileşmeler ile DP'nin sosyal politikası, işçi sınıfının hizmet akdiyle çalışan geniş kesimlerinin Demokrat Parti'yi desteklemelerine yol açmıştır. Böylece, yabancı güçlerin ve sermayenin hakimiyetinin güçlendiği bir Türkiye'de, işçi sınıfının geniş kesimleri bu demokrasi karşıtı süreci desteklemiştir. 27 Mayıs olayı, Türkiye'de demokratik devrimde önemli bir aşamadır. 27 Mayıs'ın önderleri, Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünü açmışlar, Türkiye'de sosyalist hareketin işçi sınıfıyla bağlar geliştirmesine olanak tanımışlar ve gerici bir yönetimi destekleyen geniş işçi kitlelerinin sendikal hak ve özgürlüklerini anayasal güvence altına almışlardır. 27 Mayıs, DP döneminde demokrasi mücadelesine katılmayan işçi sınıfı hareketinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Türkçe Anahtar Sözcükler

DP, 27 Mayıs, işçi sınıfı, demokratik devrim, demokratikleşme, sosyalizm, sosyal politika

CONTRIBUTIONS TO THE WORKING CLASS OF THE “DEMOCRATIC REVOLUTION WITHOUT THE WORKING CLASS”: THE 27 MAY INCIDENT

Abstract

From the perspective of enlightenment and democratic revolution in Turkey, the Democrat Party is reactionary. This reactionary movement could realize important improvements in the living and working conditions of the small commodity producers and the working class, thanks to the fact that Turkey was located at an important geopolitical location during the Cold War at a time of economic growth of the capitalist world. In addition to the foreign economic aid, improvements in agricultural technology, transportation and health care and the social policy of DP, led to the support of the vast sections of the working class to the Democratic Party. Thus, in Turkey when the domination of foreign powers and capital increased, large sections of the working class supported this anti-democratic process. 27 May is an important stage in the democratic revolution in Turkey. The leaders of 27 May facilitated the democratisation process in Turkey, enabled the socialist movement in Turkey to develop links with the working class and brought under constitutional guarantee the trade union rights and freedoms of the masses of workers, who had supported this reactionary regime. 27 May has made important contributions to the development of the working class movement which had not participated in the struggle for democracy during the DP rule.

Keywords

DP, 27 May, working class, democratic revolution, democratisation, socialism, social policy

Giriş

Demokrat Parti, Türkiye'nin aydınlanması ve demokratik devrimi açısından değerlendirildiğinde, gerici bir hareketti.

1945 yılında ciddi bir toprak reformu girişimi olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabulüne karşı çıkanların oluşturduğu Demokrat Parti, Türkiye'yi emperyalizme bağımlı hale getirdi; desteğini almaya çalıştığı laik cumhuriyet düşmanlarına büyük hoşgörü gösterdi; Türkiye'nin ilerici/sosyalist/komünist hareketlerine yoğun baskı uyguladı; Türkiye'de mevcut demokratik hakları bile ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulundu; sendikaların bağımsızlığına büyük darbe indirdi. Bunlara ve benzeri nedenlere bağlı olarak, Türkiye'ye büyük zarar verdi. Diğer taraftan, dünyadaki siyasal ve ekonomik gelişmelerden yararlanarak, işçilerin ve köylülerin yaşam koşullarında bir iyileştirme de sağladı ve böylece onların önemli bir bölümünün desteğini aldı.

Türkiye tarihinde burjuva demokratik devrimlerinde çeşitli dönüm noktaları vardır. 23 Aralık 1876 tarihinde Kanunu Esasi'nin kabulü ve meşrutiyete geçiş, bunlardan biridir. 1908 devrimi, 1919-1922 İstiklal Savaşı ve arkasından yaşanan yıllar da bu niteliktedir. 27 Mayıs da Türkiye demokratik devriminde ve aydınlanmasında önemli bir dönüm noktasıdır.

1930'larda izlenen devletçi ve planlı sanayileşme politikası ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde yaşanan ekonomik büyüme, 1940'ların ortalarından itibaren işçi sınıfının sayısını ve nüfus içindeki oranını artırdı. İşçiler ve memurlar, Türkiye'de toplumsal ve siyasal gelişmelerde, gerek seçmen olarak, gerek sendikal örgütlülüklerindeki güç ve etkileri aracılığıyla, rol oynamaya başladılar. Bu süreçte devreye ABD de girdi ve işçi örgütlerini etkilemeye çalıştı. 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti de işçilerin bu gücünün farkındaydı. DP, kapitalizmin Altın Çağı'nın yaşandığı bir dönemde, Soğuk Savaş'ın sağladığı bazı olanaklardan da yararlanarak, işçileri önce sendikalar aracılığıyla, sonra doğrudan sağladığı bazı yararlarla denetimi altına almaya çalıştı ve bunda önemli ölçüde başarılı oldu. DP, anti-demokratik uygulamalarını artırdıkça, örgütsüz veya kendisine bağımlı örgütlerde bir araya gelmiş işçileri daha fazla etkisi altına alabilmek ve hatta işçileri CHP'ye ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne karşı kullanabilmek amacıyla büyük çaba harcadı. Bunda bir ölçüde de başarılı oldu.

Önemli bir kesimi tam olarak mülksüzleşmemiş birinci kuşak kişilerden oluşan işçi sınıfımızın büyük bölümü, laik cumhuriyet düşmanlarına önemli tavizler veren, Türkiye'nin dış politikasında köklü değişiklikler yaparak bağımsızlıkçı bir çizgiden sapan ve Türkiye'yi emperyalizmin üssü haline getiren, sosyalist/komünist hareketin legal örgütlenmelerine bile saldıran, anti-demokratik

baskı düzenini kurmaya çalışan ve sendikaların bağımsızlığına büyük darbeler indiren bir Demokrat Parti'ye destek oldu.

Bu desteğin verilmesinde, işçi sınıfımızın büyük bölümünün birinci kuşak ve tam mülksüzleşmemiş olması, kapitalizmin Altın Çağı'nın sağladığı olanaklar, CHP'nin bazı uygulamalarına ve İkinci Dünya Savaşı'nın yokluklarına duyulan tepkiler, laik cumhuriyet ve aydınlanma karşıtlarının artan propagandaları, emperyalizmin sağladığı bazı olanaklar sonucunda halkın refah düzeyinin nisbeten yükselmesi gibi etmenler etkili oldu.

Ancak demokratik devrimde önemli bir yeni aşama olan 27 Mayıs, işçilerin önemli bir bölümünün bu tavrına karşın, işçi sınıfının örgütlü mücadelesinin gelişmesi açısından önemli olanaklar ve açılımlar sağlayan bir dönemi başlattı. 27 Mayıs, işçi sınıfının bir katkısı olmadan gerçekleştirildi. Buna karşın, işçi sınıfının sendikal hak ve özgürlüklerinde önemli gelişmeler sağladı. İşçi sınıfı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin açtığı ve CHP tarafından genişletilen bir yoldan geçerek, ilk kez, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal tarihinde bağımsız bir güç olarak rol oynamaya başladı.

Türkiye işçi sınıfının, 1919-1922 yılları ve 1946 yılındaki 5-6 aylık bir dönemin arkasından uzun bir aradan sonra, sosyalizmle yeniden tanışması ve sosyalistlerle işçi sınıfı hareketinin bir ölçüde bütünleşebilmesi 27 Mayıs sonrasında ve sayesinde gerçekleşti.

Demokrat Parti, ilerici/sosyalizm/komünizm düşmanıydı. Demokrat Parti, Türk Ceza Yasası'nda yer alan 141. ve 142. maddeleri daha da ağırlaştırdı; Türkiye Komünist Partisi tarihinin o zamana kadarki en büyük tutuklaması olan 1951/52 Tevkifatını gerçekleştirdi; Türk askerini emperyalizmin çıkarlarını korumak için Kore'ye gönderdi; Behice Boran'ın başkanlığında 1950 yılında kurulan ve Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkan Türk Barışseverler Cemiyeti'ni kapattı; Türkiye'yi Amerikan üsleriyle doldurdu; Türkiye'yi NATO'ya soktu; kendi tezgahladığı 6-7 Eylül olaylarında bile ilerici/sosyalist/komünist kişileri tutuklattı; Dr.Hikmet Kıvılcımlı'nın genel başkanlığında 1954 yılında kurulan Vatan Partisi'ni kapattı; oluşturduğu Tahkikat Komisyonu ile ülkede temel hak ve özgürlüklere büyük darbe indirdi. 27 Mayıs sonrasında ise, dünyada Soğuk Savaş'ın sürmesine karşın, sosyalist hareket üzerindeki baskıların azalması, Amerikan emperyalizminin Türkiye'ye verdiği zararların tartışılabilmesi, işçi hareketi ile sosyalist hareketin ilişkiye girebilmesi süreci başladı.

I. İşçi sayısı ve Sendikalaşma

1950 yılında yapılan sanayi ve işyerleri sayımı sonuçlarına göre, 501 ve daha fazla nüfuslu yerlerde imalat sanayiinde 98,8 bin işyeri vardı ve buralardaki personel sayısı 354 bindi.

1955 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 11,6 milyon kişinin yalnızca yüzde 14'ü (1,6 milyon kişi) ücretliydi. İşverenler, 39,5 bin kişiydi (yüzde 0,3). Kendi hesabına çalışanlar 3,3 milyon kişi (yüzde 28,3) ve ücretsiz aile çalışanları da 6,7 milyon kişiydi (yüzde 57,4).

1946 yılında yeniden kurulan sendikaların üye sayıları 1950 yılında 76 bin iken, 1960 yılında 282 bine yükselmişti.

II. Muhalefet Yıllarında DP

Demokrat Parti, iktidarda bulunduğu 1950-1960 döneminde, dönemin uluslararası ve ülke-içi ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarını çok başarılı bir biçimde kullanarak, çok-partili dönemde oy gücüne kavuşmuş olan işçilere bireysel haklar ve özellikle sosyal güvenlik hakları alanında önemli kazanımlar sağladı. Sendikaları denetim altına alma çabaları büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanınca, federasyon, bölge birliği ve konfederasyon biçimindeki üst örgütleri zayıflatarak veya kapatarak, birbirinden kopuk sendikalar üzerinde etkili olmaya çalıştı. DP'ye muhalif kişilerin yönetimde bulunduğu sendikalar üzerinde ise yoğun baskı uygulandı. Grev hakkı konusunda verilen sözler tutulmadı. DP, işçiye verdiği haklar aracılığıyla işçileri DP ocak ve bucaklarında ve Vatan Cephesi'nde örgütlemeğe çalıştı. İşçilerin ve özellikle 1950'li yıllarda tarımda hızlı makineleşme ve kentin çekiciliği nedeniyle yeni işçileşen kitlelerin deneyimsizliği koşullarında sağlanan bazı haklar, sınıf çatışmalarının önlenmesinde ve işçilerin DP'ye bağlanmasında oldukça başarılı sonuçlar verdi. İşçi sınıfının büyük bölümü, günlük yaşam koşullarında sağlanan iyileştirme karşılığında, tarihsel açıdan gerici bir siyasal hareketi destekledi.

Demokrat Parti büyük bir halk desteğiyle iktidara geldi ve bu desteği uzun bir süre sürdürdü. Bu miras, 27 Mayıs 1960 sonrasında aynı çizgiyi sürdüren Adalet Partisi'nin büyük bir kitle desteğine sahip olmasına da katkıda bulundu. Bu büyük kitle desteği içinde, işçilerin önemli bir bölümü ve hatta bazı dönemlerde büyük bir çoğunluğu da bulunuyordu. Döneme ilişkin ciddi çalışmalar, işçilerin daha 1946 seçimlerinde DP'ye oy verdiğini belirtmektedir.¹ DP'nin işçilere ilişkin programının ancak ipuçlarının bilindiği bir dönemde bu destek, CHP'nin 1923-1946 dönemindeki tutumuna ve CHP ile özdeşleştirilen bazı sıkıntılara bağlıdır. İşçiler 1950 seçimlerinde DP'ye daha fazla destek verdiler. *“Türk işçisi... DP'ye geniş ölçüde oy verdi ve CHP'yi iktidardan düşürenlerin en büyük kesimini teşkil etti.”*² Bu destekte, CHP'nin yaşama ve kazanma gücü olan tek alternatifinin DP olduğunun görülmesi kadar, grev hakkı konusunda

¹ 21 Temmuz 1946 seçimlerinde “İstanbul'da yirmi yedi milletvekilliğinden on sekizini D.P. adayları kazanmıştı (işçiler, azınlıklar Demokratlara oy vermişlerdi.” Karpaz, Kemal (1967), *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul, s.144.

² Sülker, Kemal (1987), *Türkiye Sendikacılık Tarihi*, İstanbul, Bilim Kitapevi Yay., s.11.

DP'nin sürdürdüğü akıllı ve ısrarlı politikanın da rolü oldu. İşçiler 1954 ve 1957 seçimlerinde de DP'ye oy verdiler ve 27 Mayıs işçiler arasında önemli bir destek görmedi. DP'nin 10 yıllık iktidarı döneminde getirdiği veya günün koşullarında o dönemde sağlandığı için DP ile özdeşleştirilen bazı hak ve özgürlükler ve çalışma ve yaşama koşullarında gözlenen iyileşmeler, bu desteği sağladı. Diğer bir deyişle, “İşçi kesimi Demokrat Parti tarafından ihmal edilmiş, vaadedilen grev ve toplu sözleşme hakları bile DP döneminde gerçekleşmemiştir”³ biçimindeki değerlendirmeler doğru değildir.

Demokrat Parti, muhalefette olduğu dönemde işçilere yöneldiğinde ağırlıklı olarak iki noktayı kullandı: Cumhuriyet Halk Partisi döneminde çekilen sıkıntılar ve grev hakkı. Bu konudaki başarısı, 1950 seçimlerindeki sonucun çıkmasında etkili oldu.

Demokrat Parti 7 Ocak 1946 günü kuruldu. Programının 7. maddesi şöyleydi: “...işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslekler mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin mesleki, içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.”

Cemiyetler Yasası uyarınca sınıf esasına dayalı cemiyet kurmanın yasaklandığı koşullarda sendikalaşmanın savunulması ilerici bir talepti. Bu talebin yankıları, özellikle İstanbul yöresinde işçilerin DP'nin ocak ve bucak örgütlerinde örgütlenmesi oldu. Parlamento'da çoğunluğu elinde bulunduran CHP ise, 5 Haziran 1946 günü bu yasağı ve sendikaların kurulmasının önündeki idari engelleri kaldırdı; ülkenin dört bir tarafında sendikalar kurulmaya başlandı. Bu sendikalardan, sosyalist/komünist hareketlerle bağlantılı olanları 16 Aralık 1946 tarihinde faaliyetten alıkondu. DP de tartışmaları grev hakkına kaydırıldı.

Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarında işçilere yönelik en önemli vaadi, grev hakkıydı. Bu nedenle, 1947-1950 döneminde temel tartışma bu hak üzerindediydi. CHP ise grev hakkına karşı çıkmayı inatla sürdürerek, DP'nin işini kolaylaştırıyordu.

Demokrat Parti'nin 20 Haziran 1949 günü toplanan ikinci kurultayında, işçilere siyasi maksatlar dışında grev hakkının tanınacağı kararı alındı.⁴

III. İktidar Yıllarında Demokrat Parti

A. Demokrat Parti'ye Verilen Destek

³ Sunar, İ. (1984), “Demokrat Parti ve Popülizm,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8, İletişim Yay., İstanbul içinde, s.2083-2084.

⁴ Karpuz (1967) s. 200-201.

Demokrat Parti çok uygun ekonomik ve siyasal koşullarda iktidara geldi ve bunu, geniş bir kitle desteği kazanmakta başarılı bir biçimde kullandı. İlk başta, özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan sıkıntılarla özdeşleştirdikleri CHP'ye duydukları tepkiyle, güçlü gözükten tek alternatif olan DP etrafında toplananlar, bir süre sonra, DP döneminde yaşamlarında gördükleri olumlu gelişmeler nedeniyle DP'ye bağlandı. Geniş halk kitlelerinin yaşamlarında DP döneminde görülen gelişmelerin bir bölümü, dönemin ekonomik ve siyasal konjonktürüne, bir bölümü ise DP'nin uyguladığı politikalara bağlıydı. Ancak, gerçek neden ne olursa olsun, bu konudaki olumlu gelişmelerin tümü DP'nin hanesine yazıldı.

Marshall yardımının etkisiyle 1950'li yıllarda Türkiye'de karayolları ağı hızla geliştirildi. Köy ve orman yolları ve köy içme sularının yapımı il özel idare bütçesinden devlet bütçesine aktarıldı ve hızla yaygınlaştı. Büyük limanlar, barajlar, sulama tesisleri, elektrik santralleri inşa edildi. Yeni fabrikalar açıldı, yeni istihdam olanakları yaratıldı. Ülkeye çok sayıda traktör, tarım araç ve gereci, iyi tohum ve suni gübre geldi. Tarımda işlenen toprak, verimlilik ve üretim arttı. Köylüye Ziraat Bankası kanalıyla bol ve düşük faizli kredi verildi. Tarım ürünleri fiyatları yüksek tutuldu. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin alımlarında çiftçi kollandı. Devlet toprakları köylüye dağıtıldı. Margarin, gazocağı, lastik ayakkabı insanların yaşamında önemli değişiklikler yaptı. Koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri yaygınlaştı, salgın hastalıklarla mücadelede önemli başarılar elde edildi. Antibiyotikler (öncelikle penicilin) kullanılmaya başlandı. DDT kullanımı, bit ve tahtakurusu ile mücadelede etkili oldu. Eğitim hizmetleri yaygınlaştı. Elektrik üretimi arttı, birçok köye elektrik götürüldü. Dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi ve kullanımı artmaya başladı. Hızla yaygınlaşan radyo hükümetler tarafından etkili bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Bütün bunlardan önemlisi, köylü üzerinde jandarma baskısı kalktı; bazı memurların halkı aşağılayan tavırları değiştirildi; kamu işyerlerinde şef ve ustabaşı tahakkümü ve hatta dayacağı büyük ölçüde sona erdirildi; halk kendi oyunun değerini kavramaya başladı.⁵ Seçimler öncesinde "Yeter, Söz Milletindir" sloganını kullanan DP, iktidarda bulunduğu dönemde bunu belirli bir oranda uyguladı.

1950'li yılların ikinci yarısında başlayan ekonomik bunalım⁶ ise, bazı malların kıtlığının ötesinde, işçilerin yaşama ve çalışma koşullarına çok fazla yansımada.

DP, halka sağladığı yararların yanı sıra, özel olarak işçilere bazı yeni haklar tanıdı veya var olan bazı hakların kullanılmasını sağladı. DP yönetimi 1950-1954 döneminde, ekonomik

⁵ Giritlioğlu, F. (1965), *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ankara, s. 314, 369; Ağaoğlu, Samet (1972), *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, İstanbul, s.7, 78; Basın-Yayın ve Turizm Umum Md. (1957), *Türkiye Nasıl İlerliyor, 1950-1957*, Ankara, s. 1-20; Eroğul, Cem (1970), *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: SBF Yay.

⁶ Kepenek, Yakup (1990), *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Ankara, Verso Yay., s.113.

canlanmanın getirdiği olanakları da etkili bir biçimde kullanarak, işçilerle ve sendikalarla çok iyi geçindi. Ancak, sendikaları istediği gibi kontrol altına alamayınca, sendikaları ve özellikle üst örgütleri devreden çıkararak işçilerle doğrudan bağ kurma çabaları ağır bastı. İşçilerin DP ocak ve bucaklarında örgütlenme çalışmalarına hız verildi. Vatan Cephesi'ne işçilerin ve memurların girmesi için yoğun bir çaba harcandı.⁷ Vatan Cephesi'nin 1958 yılı sonlarında kurulmaya başlanmasının ana nedenlerinden biri, DP'nin sendikaları istediği gibi kullanma girişimindeki başarısızlığıydı. Sendikacılardan bazıları da DP listesinden milletvekili seçildi. DP listesinden 1950 seçimlerinde İhsan Altınel, Abidin Tekön, Ahmet Topçu, 1954 seçimlerinde Necati Diken, Mehmet Naci Kurt, Abidin Tekön ve Ahmet Topçu ve 1957 seçimlerinde de Necati Diken, Rüştü Güneri, Recep Kırım, Ahmet Ünal ve Mahmut Yüksel milletvekili seçildiler.⁸

1950'li yıllarda işçi ve sendikacılık hareketinin gücü son derece sınırlıydı. Uygulanan yeni politikalar sonucunda kentlere göç ederek iş arayan insanların önemli bir bölümü toprak mülkiyetiyle bağlarını koparmamıştı. Sınıf bilinci yeterince gelişmemişti. Siyasi kimlik, dini kimlik ve bir ölçüde de etnik kimlik, tavırların ve ilişkilerin belirlenmesinde sınıf kimliğinden çok daha belirleyiciydi. Ülkede örgütlülük ve örgütlü mücadele geleneği yoktu. Grevin yasaklanmış olması ve geniş çevrelerce komünistlikle özdeşleştirilmesi ise, bu aracın etkisini daha da azaltıyordu. Ayrıca, hakim olan iyimserlik havası, bu tür gerginlikler, mücadeleler ve çatışmalara gerek kalmadan, işlerin her geçen gün daha da iyiye gideceği izlenimini yaratıyordu. DP iktidarlarının bu koşullarda sağladığı iyileştirmeler de işçilerin sendikalardan çok DP'ye bağlanması sonucunu doğurdu.

B. DP İktidarında İşçilere Sağlanan Olanaklar

Demokrat Parti döneminde özellikle 1954 sonrasında sendikalar üzerinde baskı uygulanırken, işçilerin oylarının alınabilmesi amacıyla işçiler lehine önemli düzenlemeler yapıldı. İşçilerin DP'ye sempatiyle bakmasının bir nedeni, DP'nin alternatifi olan CHP'nin 1923-1946 döneminde köylülüğe karşı uyguladığı politikalara eski köylü ve yeni işçi kitlelerin duyduğu tepki iken, diğer neden, DP'nin işçiler lehine yaptığı yasa değişiklikleri, işçilerin gönlünü alıcı davranışları ve işçilerin talebi üzerine veya çıkarılan iş uyuşmazlıklarında işçiler lehine kararlar vermesi ve önemli zamlar uygulamasıydı.

⁷ Ekmekçi, Mustafa, "Çimento Sanayiinde Memurlar Vatan Cephesi'ne Zorla Nasıl Kaydettirilmişlerdi?" *Öncü Gazetesi*, 25.12.1960; Çavdar, Tefik (1984), "Demokrat Parti," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul içinde, s. 2069-70.

⁸ Kültür Bakanlığı - Tarih Vakfı (1998), *Sendikacılık Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, s. 489.

3008 sayılı İş Yasası ilk çıktığında, “mahiyeti itibariyle yolunda işleyebilmesi için günde en az on işçi çalıştırmağı icap ettiren” işyerlerinde uygulanıyordu. 25.1.1950 gün ve 5518 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle, daha küçük işyerlerinin de İş Yasası kapsamına alınması konusunda Bakanlar Kurulu’na yetki verildi. Bu yetki DP döneminde etkili bir biçimde kullanıldı. 1950 yılında İş Kanunu kapsamında 9 bin işyeri ve 373 bin işçi vardı. 1956 yılında ise 21.400 işyerinde çalışan 600 bin işçi İş Yasası kapsamındaydı.⁹

Basın İş Yasası ilk kez 13.6.1952 tarihinde kabul edildi ve 20.6.1952 günlü Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girdi (5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi hakkında Yasa). Bu Yasa ile basın mesleğinde çalışanlara 3008 sayılı İş Yasası ile diğer işçilere sağlanan hakların üstünde ve ötesinde bazı haklar tanındı.

Deniz işlerinde çalışan işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen bir yasa yoktu. 10.3.1954 tarihinde 6379 sayılı Deniz İş Yasası (Resmi Gazete: 20.3.1954) kabul edildi. Bu yasa ile getirilen haklar arasında, yılda bir ay ücretli izin de yer alıyordu.

11.4.1960 gün ve 7467 sayılı Yıllık Ücretli İzin Yasası (Resmi Gazete: 15.4.1960) ile İş Yasası’na tabi olan işyerlerinde çalışan işçi ve müstahdemler için yıllık ücretli izin hakkı getirildi. Yıllık ücretli izin süresi, 2003 yılında 4857 sayılı İş Yasası kabul edilene kadar değişmedi ve 1 yıldan 5 yıla kadar kıdemi olanlara yılda 12 gün, 5 yıldan fazla ve 15 yıldan az kıdemi olanlara yılda 18 gün ve 15 yıldan fazla kıdemi olanlara da yılda 24 gün olarak düzenlendi. 6.5.1960 günü de Yıllık Ücretli İzin Talimatnamesi yayımlandı.

C. Sendikal Hak ve Özgürlüklerdeki Gelişim ve DP’nin Sendikalara Karşı Tavrı

Demokrat Parti, yalnızca kendi kontrolü ve yönlendiriciliği altında olduğu sürece sendikalara tahammül etti ve destekledi. Ancak oy kaygısıyla getirdiği bazı düzenlemeler, sendikacılığın gelişmesine katkıda da bulundu. DP’nin özellikle kaygı duyduğu konu, sendikaların kendi karşılarında siyasetle uğraşmalarıydı. DP Yöneticileri, bu nedenle, CHP döneminde kabul edilmiş olan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birliklerine Dair Kanun’da yer alan siyaset yasağını korudular ve dönem dönem kullandılar.

Milli savunma işkolundaki fiili engeller aşılarak 1951 yılından itibaren Milli Müdafaa Vekaleti bünyesinde sendikalar kuruldu.

25.5.1959 gün ve 7285 sayılı Yasayla İş Yasası değiştirilerek, temsilcilik görevini yapması nedeniyle işten çıkarılan işçiye bir yıllık ücreti tutarında tazminat ve diğer işçilerin kötü niyetle

⁹ Çalışma Vekaleti (1957), *İşçiye Sağlanan Faydalar*, s. 6.

işten çıkarılması durumunda önellere ilişkin ücretin üç katı tutarında tazminat uygulaması getirildi: “İşçinin temsilcilik ödevinin icaplarını yapması sebebiyle işinden çıkarılması halinde bu kimseye, ... ücretinin bir yıllık tutarı miktarında tazminat verilir. İşçinin şikayet mercilerine başvurması sebebiyle işinden çıkarılması halinde ve genel olarak fesih hakkının kötüye kullandığını gösteren diğer durumlarda ayrıca ikinci fıkrada yazılı önellere ait ücretlerin üç misli tutarı tazminat olarak ödenir.”

Çalışma Vekaleti, 15-18 Şubat 1954 günleri İkinci Çalışma Meclisi’ni topladı ve işçi-işveren-hükümet yetkilileri çalışma yaşamına ilişkin sorunları değerlendirdiler.¹⁰

Ancak özellikle 1955 yılından başlayarak DP’nin sendikalara karşı tavrında köklü bir değişiklik yaşandı. Sendikaları denetimi altına alamayan DP, özellikle federasyon, bölge birliği ve konfederasyon biçimindeki üst örgütleri zayıflatmaya çalışarak, tek tek sendikalar üzerinde daha kolay hakimiyet kuracağı umuduna kapıldı. Bu nedenle, 1955-1957 döneminde Hükümetle o dönemin tek merkezi örgütü olan Türk-İş arasındaki ilişkilerde ciddi sorunlar yaşandı.

1954 genel seçimlerinden önce 10 sendika önderi İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi’ni kurdu. Komite tarafından yayınlanan bildiriye, işçilikten yetişme ve işçi dostu milletvekili adaylarının desteklenmesi için işçi mümessilleri tarafından bir komite kurulduğu bildiriliyor ve Büyük Millet Meclisi’nde işçi davasının müdafaa edilmesini isteyenlerin seçim sandıklarına bu Komite’nin dağıtacağı pusulaları atması isteniyordu. Demokrat Parti hemen kovuşturma başlattırdı. Bazı usul eksiklikleri gerekçe gösterilerek bu Komite dağıtıldı.¹¹

Hükümet, 6-7 Eylül 1955 günleri bir provokasyon sonucunda ortaya çıkan yağma hareketi sonrasında sendikalara da baskı uyguladı. Olayların, planlananın ötesine geçmesi üzerine, ilk anda 2057 kişi gözaltına alındı ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin 25’i sendikacı olan 80 yöneticisi tutuklandı. Kıbrıs Türktür Cemiyeti, bazı sendikalarla birlikte hareket ediyordu. Tekstil Örme Sanayii İşçileri Sendikası Yönetim Kurulu Başkanı Bahir Ersoy, Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin kurulması için girişimde bulunan kişiler arasındaydı.¹² “Selimiye Kışlası’ndaki tutuklular mesleklerine göre sınıflandırıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: 997 tutuklunun 607’si işçi, 86’sı seyyar satıcı, 71’i hamal, 33’ü boyacı, 29’u işsiz, 22’si çırak, 14’ü çöpçü, 13’ü şoför, 12’si tayfa, 54’ü üniversite öğrencisi, 9’u memur, 20’si tüccar, 4’ü astsubay ve 3’ü de emeklidir.

¹⁰ Çalışma Vekaleti (1955), *4841 Sayılı Çalışma Vekaletinin Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanununun 17. Maddesine Göre Toplanan İkinci Çalışma Meclisi Zabıtları ve Komisyon Raporları*, Ankara.

¹¹ Işıklı, Alpaslan (1979), *Sendikacılık ve Siyaset*, İstanbul: Birikim Yay., s. 362-363.

¹² Güven, D. (2005), *Cumhuriyet dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., s.60. Daha sonraki sayfalarda başka örnekler de vardır.

Tutuklular arasında sendikalarda örgütlenmiş işçilerin sayısının çok yüksek oluşu nedeniyle, 34 sendika, Örfî İdare Kumandanlığı tarafından, olayların hemen sonrasında kapatılmıştır.”¹³

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve bağlı sendikaların bazıları basıldı, tüm evraklarına el konuldu ve faaliyetleri yasaklandı. Ankara’da ise Türk-İş ve 27 sendika arandı ve belgelere el kondu.¹⁴

DP Hükümetleri, 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun’un 5. maddesinde yer alan “işçi ve işveren sendikaları, sendika olarak, siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştigal edemezler ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar” hükmünü kullanarak, sendikaları denetim altına almaya çalıştı. Bazı sendikalar, Çalışma Bakanlığı’nın yaptığı başvuru üzerine, mahkemelerce 1-3 aylık sürelerle faaliyetten alıkondu.¹⁵

Türk-İş’in 19-21 Haziran 1957 günleri toplanan 3. Genel Kuruluna sunulan çalışma raporunda hükümetle ilişkiler şöyle anlatılıyordu:¹⁶

“Türkiye sendikacılığının son 10 yıllık tarihinin altın devri diye vasıflandırabileceğimiz safhası 1950-54 yıllarına tesadüf eder. Filhakika bu yıllar içinde memleketimiz sendikacılığı mevcut mevzuatın en hayırhah bir şekilde anlaşılmasından ve tatbikatından faydalanmış, sür’atle gelişmeye ve taazzuv etmeye başlamıştır. Bir taraftan birlikler federasyonlar kurulurken ve Konfederasyonumuzun kuruluş hazırlıkları yapılırken, diğer taraftan da sendikacılığımızın gelişmesinin ve kollektif mukavele sisteminin teessüsünün başlıca şartı ve vasıtası olan grev hakkının tanınması için hemen 1950 yıllarının sonlarına doğru bir grev kanunu tasarısı hazırlanmış ve mütaleaları alınmak üzere sendikalara ve ilim müesseselerine gönderilmiştir...

“Bu safhanın sonlarına doğru 1950-51-52-53 yıllarının ümitleri gölgelenmeye başlamıştır. Grev hakkının arzulanmadığı, sendikalar kanununun ıslaha tevessül edilmek istenmediği görülmüştür. Konfederasyonun hukuki durumu hakkında tereddütler izhar olunmaya başlanmış, faaliyet ve çalışmalarımızda hususi maksatlar ve siyasi faaliyetler tevehhüm olunmuştur.

“Kanaatımıza göre Türkiye sendikacılığının kısa mazisi içinde en ümitsiz safhaları 1954 yılından sonra başlamıştır. Sendikalar kanununun yeni anlayış ve tatbikati, birlik ve

¹³ Güven (2005) s.63-64.

¹⁴ Koç, Yıldırım (1996), “6-7 Eylül Olayları ve Türk-İş,” *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi, Olaylar-Değerlendirmeler*, YOL-İŞ Yay., Ankara içinde, s. 226-228.

¹⁵ Işıklı (1979) s. 362.

¹⁶ Türk-İş (1957), 3. Genel Kurul İdari ve Mali Faaliyet Raporu (8.8.1953-31.5.1957), Ankara, s. 4-6.

federasyonların kapatılmalarına yol açmıştır. Çalışma Vekaleti Sendikalar Kanununun 8inci maddesinin bilinenden farklı bir şekilde anlamak yolunu tutmuş ve meşrulukları bizzat Çalışma Vekaletince tescil olunmuş bulunan birlik ve federasyonlar hakkında dava açılması Adliye Vekaletinden talep olunmuştur. Bu takibatın bir neticesi olarak yedi birlik ve federasyon kapatılmış bulunmaktadır...

“Vekalet zaman zaman Türk-İş’i, işçinin ve teşekküllerimizin en selahiyetli organı olarak görmemiştir. Daima onu tali derecede bırakmayı her nedense faydalı görmüştür. Sendikacılık faaliyetlerimizin sınıf mücadelesine yöneldiğini ilave ile sendikacıları da muhtelif şekillerde gayri varit zan ve töhmet altında bırakmıştır...

“İşte, bütün bu ahval ve hadisat dolayısıyla Türk-İş’le Vekalet ve Vekaletler arası münasebetler istikrar bulamamıştır. Konfederasyon ve sendikaların da bu memleketin yükselmesinden başka bir maksatlarının bulunmadığı hakikatı itibar görmüş ve kendilerine taalluk eden meselelerde taraf olma hakkı tanınmış olsa idi, şüphesiz raporumuzda hoşnutsuzluğa ait bu satır ve ibareler yer almazdı.”

Türk-İş’in 1957 yılında yapılan 3. Genel Kurulunda Hükümet’in ciddi baskısı yaşandı. Bu durum, Türk-İş’in 4. Genel Kuruluna sunulan Çalışma Raporu’nda şöyle anlatılıyordu:¹⁷ *“Delege miktarından fazla polis baskısı altında aktedilen 3üncü Genel Kurul, düşük iktidarın taraftarlarının ‘biz seçilmezsek Türk-İş’in kapısına karakilit takılacaktır’ şeklindeki tehdidi altında, özel kalemlerin ve düşük DP’nin Genel Kuruluna telefonla verdiği talimat üzerine cereyan etmekte idi. Türk-İş’in mutlaka yaşamasına karar vermiş azimli ve idealist sendikacılar, bu tehditlere rağmen, Konfederasyonu ayakta tutabilecek iki tarafsız sendikacıyı İcra Heyetine seçmek cesaretini göstermişlerdir. Bu sayededir ki, Konfederasyon, Birliklerin akibetine düşüp kapatılma tehlikesi bertaraf edilmiş ve Konfederasyonun doğan inkılap güneşine kadar ayakta durabilmesi sağlanmıştır.”*

Çalışma Bakanlığı 1957 yılı ilkbaharında Kocaeli Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği’nin kapatılması için yargıya başvurdu. Birlik’in avukatlığını Turan Güneş, Sabahattin Çıracıoğlu ve Hüsamettin Cindoruk üstlendi.¹⁸ Mahkeme, Kocaeli Birliğini kapatmadı. 7 birlik ise kapatıldı.

Sendikal özgürlüklerin en önemlilerinden biri, önceden izin almaksızın uluslararası sendikal örgütlere üye olma hakkıdır. 5018 sayılı Yasa’nın 5. maddesi, sendikaların uluslararası kuruluşlara üyeliklerinde Bakanlar Kurulu kararı öngörüyordu. Türk-İş Genel Kurullarında Türk-İş’in

¹⁷ Türk-İş (1960), 4. Genel Kurulu İcra ve İdare Heyetleri İdari ve Mali Raporları, Ankara, s.4.

¹⁸ Yeni Gün Gazetesi, 7.5.1957.

Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üyeliği konusunda bir karar alınmış olmasına karşın, gerekli izin bir türlü verilmedi.

Bu dönemde sendikaların karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, üyelik ödentilerinin toplanabilmesiydi. Sendikaların üyelerine sundukları hizmetler ve yarar çok sınırlı olduğundan, ödentilerin elden toplanması sırasında önemli güçlüklerle karşılaşılıyordu. Bu yıllarda bazı sendikalar, örgütlü buldukları kamu kesimi işyerlerinde siyasi ilişkilerini ve etkilerini de kullanarak sendika ödentilerinin işverence bordrodan kesilerek sendikanın hesabına yatırılması uygulamasını (check-off) sağladılar. Sendika üyesi tarafından işverene verilen bir dilekçeyle bu uygulama başlatılıyordu. Bu yolla sendikaların gelirleri arttı.

1951 yılı ortalarında bir grev kanunu tasarısı hazırlandı. Ancak bu tasarı işçiler ve sendikacılar tarafından beğenilmedi.

Hükümetin Türk-İş üzerinde etkisini artırmada veya Türk-İş'in ciddi bir muhalefet tavrı içine girmesini önlemede kullandığı önemli bir araç ise, Türk-İş'e çeşitli kanallardan aktarılan paralardı.

Türk-İş'in 8.8.1953 - 31.5.1957 dönemine ilişkin 114 bin liralık toplam gelirleri içinde önemli kalemler şöyledir:¹⁹ Aidat: 49.138 TL; Piyango geliri: 37.689 TL; Ceza paraları: 15.000 TL; Teberru: 9.217 TL. Mali raporda, Türk-İş'e Bakanlık tarafından verilen ceza paraları nedeniyle Çalışma Vekaleti'ne teşekkür edilmektedir. Piyango gelirinin önemli bir bölümünün de iktisadi devlet teşekküllerine yapılan bilet satışlarından elde edildiği bilinmektedir.

Türk-İş'in 1.6.1957 - 31.10.1960 dönemindeki toplam geliri 630 bin liraydı. Bu miktarın yalnızca 183 bin liralık bölümü aidat geliri idi. Balo tertiplerinden 380 bin TL, ceza paraları hesabından 28,5 bin TL, piyango hesabından da bin TL gelir elde edilmişti.²⁰ Balo tertiplerinde elde edilen gelirin hemen hemen tamamı çeşitli biçimlerde ve kanallardan hükümetten sağlanan kaynaktı.

Türk-İş ve bağlı sendikalar bu yıllarda Hükümetin Kıbrıs politikasını tam olarak desteklediler. Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin yöneticilerinin önemli bir bölümü sendikacıydı. Kıbrıs'a bir sendikacı heyet gönderildi. Kıbrıs'ta Türk sendikalarının kurulmasına yardımcı olundu.

1957 seçimlerinde Demokrat Parti önemli bir oy kaybına uğradı. Muhalefet partileri de DP'ye karşı bir güç birliğine yöneldiler. Bu arada 14 Temmuz 1958'de Irak'ta subayların gerçekleştirdiği bir darbe sonrasında, Türkiye'de de darbe tartışmaları başladı. Adnan Menderes, 1958 yılı Eylül-Ekim aylarında çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarda, muhalefeti, "ihtilal tahrikçiliği" ile suçladı. "Sözü edilen gelişmeler karşısında Menderes, bir adım daha atarak, muhalefet partilerine karşı bir cephe hareketi başlattı. 12 Ekim 1958 tarihinde Manisa'da yaptığı iki konuşmada halkı

¹⁹ Türk-İş (1957) s. 7.

²⁰ Türk-İş (1960) s.19.

Vatan Cephesi'ne katılmaya çağırıldı... Zafer Gazetesi bu konuşmayı şu manşetle duyurdu: 'Başvekil Adnan Menderes'in Manisa'da Yaptığı Konuşma: Nifak Cephesine Karşı, Vatan Cephesi'nin Teşkili Zaruridir.'"²¹

Hükümet, 31 Aralık 1958 günü yayınladığı bildiride, iktisadi devlet teşekküllerinde çalışanların partilere girebilmesine izin verdi ve askere ve muhalefete karşı Vatan Cephesi'ni örgütlemeğe çalıştı.

Vatan Cephesi'ne üye olanların sayısı, 1959 yılı sonunda 973 bine ulaştı. İstanbul'da Vatan Cephesi'ne üye olanların 1960 yılı Mart ayındaki sayısı 76.040 idi. İstanbul'da 134 Vatan Cephesi ocağı vardı. Vatan Cephesi'ne üye olanların çoğu köylüydü. Bazı kamu kuruluşlarında çalışanlarına, Vatan Cephesi'ne katılması için baskı yapıldığı da belirtiliyordu.²²

DP 1960 yılındaki öğrenci olaylarına karşı da işçileri kullanmayı düşündü. Halil Tunç bu döneme ilişkin olarak şunu belirtmektedir:²³ 27 Mayıs sonrasında "Bizim fabrikada da atılmalar oldu. DP il örgütü talebe hareketlerine karşı işçileri kullanmaya çalışmıştı. Ceketinin içine saklanmış sopalarla işçileri kullanmak istemişti talebelere karşı. Bu işlere karışanlar ihbar edilmiş. Onları işten attılar."

Adnan Menderes, yaklaştığını hissettiği askeri müdahaleye karşı işçilerin desteğini almaya çalışırken, 1 Mayıs 1960 günü radyodan yaptığı konuşmada işçilerin işçi bayramını şöyle kutladı:²⁴ "Bugün 1 Mayıs İşçi Bayramı, işçi kardeşlerimize elemsiz, kedersiz bir çok bayramlar idrak etmelerini ve onların refah ve saadetini temenni ederken, bu gayede kendilerine her zaman yardımcı olmanın en aziz emelimi teşkil ettiğini ifade etmek isterim."

Ç. Ücretler ve Çalışma Koşulları

1946 sonrasında ve özellikle 1950-1957 döneminde işçilerin gerçek ücretleri arttı, çalışma ve yaşama koşullarında önemli bir iyileşme gerçekleşti.

1950-1960 döneminde işçi ücretlerinin artmasında mevzuat değişiklikleri ile getirilen yeni uygulamaların, iç yönetmeliklerin, işçiler ve sendikalar tarafından çıkarılan toplulukla iş ihtilaflarının ve çok az sayıdaki bazı işyerlerinde bağtlanan toplu iş sözleşmelerinin (umumi mukavelenin) katkısı oldu.

²¹ Uyar, H. (2001), *Vatan Cephesi, Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek*, İstanbul: Buke Yay., s.40.

²² Uyar (2001) s.44, 45, 68.

²³ Koç (1998) s. 68.

²⁴ Koç (1996) s. 237-239.

Metin Kutal, 1951-1954 döneminde gerçekleşen gerçek ücret artışının yüzde 16 oranında olduğunu belirtmektedir. Metin Kutal'ın hesaplamalarına göre, 1955-1959 döneminde bu artış yavaşlamış ve toplam yüzde 6,8 düzeyinde kalmıştır.²⁵

3008 sayılı İş Yasası'nın 29. maddesi ve İktisat Vekaleti İş Dairesi Reisliği'nin resmi tebliği uyarınca bu yıllarda uygulanan iç yönetmelikler özellikle kamu kesiminde çalışma koşullarında önemli iyileşmeler sağladı.

Yevmiyeli teknik personel statüsünde istihdam edilen teknik personele ise, 4/10195 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile önemli ücret artışları verildi.

Sendikalar ve hatta doğrudan işçi grupları, toplulukla iş uyuşmazlığı çıkararak ve siyasal alandaki ilişkilerini ve güçlerini kullanarak zam aldılar.

Özel sektör işverenleri de, ekonomik canlılık ve vasıflı işgücü açığı koşullarında, gerçek ücretlerin artışı talebine fazla direnmedi.

Bu dönemde mevzuat ve uygulamadaki değişiklikler aracılığıyla işçilerin gelirleri artırıldı.

Asgari Ücretlerin Tesbitine Müteallik Yönetmelik çıkarıldı (onama tarihi: 8.1.1951) ve yerel asgari ücretlerin saptanmasına başlandı. Tarım işçilerinin ücretleri hiçbir esasa bağlı değildi. Çalışma Bakanlığı, tarım işçilerine en az ne kadar ücret verilebileceğini düzenlemeye başladı.²⁶

3008 sayılı İş Yasası uyarınca çıkarılan toplulukla iş ihtilaflarının bir bölümü işyeri düzeyinde çözümlenmiştir. Vilayet hakem kurulu kararlarına yapılan itirazlar üzerine Yüksek Hakem Kurulu'nun verdiği kararlar Resmi Gazete'de yayınlanmaktadır. Kararların tarihleri ve yayımlandıkları Resmi Gazeteler konusunda bazı listeler bulunmakla birlikte, bu kararların incelemesi yapılmamıştır.

Yüksek Hakem Kurulu'nun bu konudaki ilk kararı, İzmir Tramvay ve Elektrik T.A.Ş. işçileri ile ilgilidir ve 5 Kasım 1939 tarihinde verilmiştir. Yüksek Hakem Kurulu, 1941 yılında 1 karar, 1942 yılında 1 karar, 1943 yılında 1 karar, 1946 yılında 3 karar, 1947 yılında 7 karar, 1948 yılında 4 karar, 1949 yılında 9 karar vermiştir. Yüksek Hakem Kurulu'na intikal eden uyuşmazlıklarda 1951 yılından itibaren büyük bir artış gözlenmektedir. 1950 yılında 14 karar verilmişken, 1951 yılında 66 karar, 1952 yılında 116 karar, 1953 yılında 78 karar, 1954 yılında 161 karar, 1955 yılında 109 karar, 1956 yılında ise 70 karar verildi.

1950-1960 döneminde sendikaların veya doğrudan işçilerin çıkardıkları toplulukla iş ihtilafları ile ücretler ve diğer çalışma koşullarında iyileştirmeler sağlandı. Örneğin, Tekel işyerlerinde örgütlü sendikaların işverenle yaptığı görüşmeler ve çıkardıkları toplulukla iş uyuşmazlıkları

²⁵ Kutal, Metin (1969), *Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret*, İstanbul: İ.Ü.İktisat Fakültesi İktisad ve İktisadiyat Enstitüsü Yay., s. 131-132.

²⁶ Çalışma Vekaleti (1957) s. 15.

aracılığıyla 1950-1960 döneminde 5 kez zam alındı. 7 Ağustos 1951 tarihinde yüzde 30, 1 Nisan 1954 tarihinde yüzde 10, 1 Ocak 1956 tarihinde yüzde 10, 1 Ağustos 1957 tarihinde yüzde 10, 1 Aralık 1958 tarihinde de yüzde 20 oranlarında zam yapıldı.²⁷

Bu dönemde bazı kamu işyerlerinde uygulamaya konan işyeri yönetmelikleriyle işçilere bazı önemli haklar sağlandı.

1953 yılında Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası işçilerinin yararlandığı hakların bazıları şöyleydi.²⁸ Türkiye'de 3008 sayılı İş Kanunu kapsamındaki işçiler için yıllık ücretli izin hakkı 11.4.1960 gün ve 7467 sayılı Yıllık Ücretli İzin Kanunu ile tanındı. Ancak Sümerbank Deri-Kundura'da bu hak 1953 yılında mevcuttu. En az bir yıl süre ile Sümerbank topluluğuna bağlı işletmelerde çalışan işçilere ücretli izin hakkı tanınıyordu. Ücretli izin, kıdemi bir seneden üç seneye kadar olanlara 7 gün, kıdemi 3 - 5 yıl olanlara 10 gün ve kıdemi beş seneden fazla olanlara 15 gün olarak uygulanıyordu. Ücretli iznini işletme bölgesi dışında geçirme isteğinde olan işçilere, ücretsiz yol izni veriliyordu. Ücretli izne hak kazanabilmek için, devamsızlık günlerinin çalışma günleri toplamının yüzde 10'unu aşmaması gerekiyordu. İzin süresinin ücretinin hesaplanmasında, son ayda hakedilen ücret ile, "fevkalade pahalılık zammı" esas alınıyordu. Ücretli izin, müessese veya fabrika müdürlüğünce ve onun saptayacağı zamanda veriliyordu. Yıllık izin süresine ilişkin ücret, izinden dönüşte ödeniyordu. İzinden geç gelinen her bir gün için, ücretli izin süresinin iki günlük ücreti kesiliyordu. Ücretli izin hakkı olup, bu hakkı idarece kullandırılmayanlara, izin süresinin ücreti nakit olarak ödeniyordu. Bir yıl içinde kullanılmayan ücretli izin, ikinci yılın izniyle birlikte kullanılabilirdi. Yürürlükteki yasalarda evlenme yardımı konusunda bir hüküm bulunmuyordu. Ancak, 1953 yılında Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası işçilerinden evlenenlere evlenme yardımı da veriliyordu. Evlenme yardımı, üç seneye kadar hizmeti olanlara bir aylık ücret, hizmeti 3-5 sene olanlara birbuçuk aylık ücret ve hizmeti beş seneden fazla olanlara da iki aylık ücretti.

1950'li yıllarda Borçlar Yasası'nın 316. ve 317. maddelerinde yer alan umumi mukavele düzenlemesi uyarınca bazı işyerlerinde "kollektif akit"ler bağıtlandı. Çok yaygın olmayan bu uygulama çoğunlukla özel sektör işyerlerindeydi. Örneğin, Türkiye Maden-İş Sendikası ile Dümeks Ticaret T.A.O. şirketi arasında 11.6.1958 günü bağıtlanan ve Edremit yakınlarındaki Eğmir Köyü'nde bulunan demir madeninde çalışan işçileri kapsamına alan kollektif akit ile bu işyerinde çalışan işçilerin ücretlerine günde net 100 kuruştan az olmamak üzere yüzde 15-50 arasında değişen oranlarda zam yapıldı. Bu toplu iş sözleşmesiyle işyerinde eşit sayıda işçi ve

²⁷ Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonu – TTMGYİSF (1969), *TTMGYİSF Olağanüstü Kongresi İdari, Mali ve Murakabe Raporları - 1969*, İstanbul, s. 21.

²⁸ "Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikasının İşçilerine Sosyal Yardımı," *Sendikalı Deniz-İş (Türkiye Deniz İşçileri Sendikaları Federasyonu Yayın Organı)*, Sayı 5, 25 Temmuz 1953.

işveren temsilcilerinden oluşan bir inzibat kurulu oluşturuldu; işçilere günde üç öğün yemek ve iş elbisesi, muşamba ve pabuç verilmesi kararlaştırıldı²⁹

9.8.1951 tarihinde kabul edilen ve 15.8.1951 günlü Resmi Gazete’de yayınlanarak 1.3.1952 tarihinde yürürlüğe giren 5837 sayılı İşçilere Hafta Tatili ve Genel Tatil Günlerinde Ücret Ödenmesi Hakkında Yasa ile, işçinin çalışmadığı hafta tatili ve Ulusal Bayram ile genel tatil günlerinde yarım gün ücret alması sağlandı. 8.6.1956 gün ve 6734 sayılı Yasayla da (Resmi Gazete: 14.6.1956), işçiye bu günlerde çalışmadan tam ücret verilmeye başlandı.

17.6.1938 gün ve 3460 sayılı Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında Yasa uyarınca bu işyerlerinde çalışan memur ve müstahdemlere yılda bir aylık istihkaklarını geçmemek üzere ikramiye veriliyordu. İşçiler bu haktan yararlanamıyordu. 28.12.1953 gün ve 6212 sayılı Yasa (Resmi Gazete: 30.12.1953) ile İktisadi Devlet Teşekküllerinde çalışan işçilere “ilave tediye” adı altında 26 yevmiye tutarında ikramiye ödenmeye başlandı. 26.1.1955 gün ve 6452 sayılı Yasayla (Resmi Gazete: 31.1.1955) da, İktisadi Devlet Teşekkülleri dışında kalan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan işçilere de yılda 26 yevmiye ilave tediye uygulaması getirildi. 4.7.1956 gün ve 6772 sayılı Yasa (Resmi Gazete: 11.7.1956) ile kamu kesimindeki tüm işyerlerinde çalışan işçilere yılda 52 yevmiye tutarında ikramiye (“ilave tediye”) verilmeye başlandı. Madenlerde yeraltında çalışanlara ödenen ikramiye ise 78 günlük ücret tutarına çıkarıldı.

D. Konut Kooperatifçiliğine Destek

1950-1960 döneminde tüm vatandaşların yaşam koşullarında önemli iyileşmeler sağlandı. İşçiler ise, özellikle konut edinme konusunda kendilerine sağlanan önemli bazı avantajlardan yararlandılar.

Konut kredileri DP döneminde başladı. 1960 yılı sonuna kadar İşçi Sigortaları Kurumu tarafından finanse edilen kooperatif sayısı 217’ye, bu kooperatiflerce inşa ettirilen mesken sayısı ise 14.961’e ulaştı. Kurum tarafından finanse edilmek üzere Etibank ve Sümerbank camialarındaki işçiler için bu Bankalarca inşa ettirilen mesken sayısı 1992’yi ve doğrudan doğruya Kurum tarafından inşa ettirilen mesken sayısı da 1831’i buldu.³⁰

Ayrıca, bazı kamu kurum ve kuruluşlarının kredi vermesini sağlayıcı düzenlemeler geldi.

E. İşçilerin Çeşitli Kurumlarda Temsili

²⁹ Koç (1996) s. 229-230.

³⁰ İşçi Sigortaları Kurumu (1961), *1960 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu*, Ankara, s. 38, 45.

1950’li yıllarda mevzuatta yapılan bazı değişikliklerle işçilerin ve sendikaların çeşitli organlarda temsil edilmeleri sağlandı.

1950’li yıllarda işçi temsilcilerinin de yargıçlık yapmasına olanak veren 5521 sayılı İş Mahkemeleri Yasası 30.1.1950 günü yasalaştı ve 4.2.1950 günü Resmi Gazete’de yayınlanarak, altı ay sonra yürürlüğe girdi. Bu Yasaya göre, iş mahkemeleri, yargıcın başkanlığında bir işveren temsilcisi ile bir işçi temsilcisinden oluşuyordu.

18.1.1954 gün ve 4/2253 sayılı İş ve İşçi Bulma Kurumu Mahalli Danışma Komisyonları Hakkında Nizamname ile, işçilerin de Kurum çalışmalarına katılması sağlandı. Mahalli danışma komisyonlarında işçiler iki biçimde temsil ediliyordu: (1) Kamu kesimi işyerlerinden en çok üç tanesine mensup birer işçi temsilcisi; (2) İl sınırları içinde bulunan işçi sendikalarının en çok yedi tanesinin kendi üyeleri arasından seçecekleri birer temsilci.

CHP döneminde işçilerle işverenler arasında çıkan toplulukla iş uyuşmazlıklarını karara bağlayan iş ihtilafları hakem kurullarında ve Yüksek Hakem Kurulu’nda işçilerin ve işverenlerin temsilcileri yoktu. 3.1954 gün ve 6298 sayılı Yasa ile (Resmi Gazete: 8.3.1954), iş ihtilafları hakem kurulunun bileşimi şu biçimi aldı: İş mahkemesi hakiminin başkanlığında, iki işveren ve iki işçi temsilcisi, bölge çalışma müdürü.

3008 sayılı İş Yasası’nda asgari ücretin saptanacağı belirtilmekle birlikte, bu konuda yetkili organın nasıl oluşacağı konusunda bir düzenleme getirilmemişti. CHP döneminde, 25.1.1950 gün ve 5518 sayılı Yasa ile ilgili 32. madde ayrıntılandırıldı, işçilerin de yer alacağı bir komisyonun kurulması öngörüldü. Ancak, Asgari Ücretlerin Tespitine Müteallik Yönetmelik 8.1.1951 tarihinde Çalışma Bakanlığı tarafından onaylandı ve işçilerin de katıldığı komisyonlarla asgari ücret saptanması DP döneminde başladı.

F. Sosyal Güvenlik

Türkiye’de geniş işçi kitlesi, eski adıyla İşçi Sigortaları Kurumu’na ve 1964 yılından 2005 yılına kadarki adıyla Sosyal Sigortalar Kurumu’na 1950’li yıllarda alıştı. 1945 yılından sonra ayrı ayrı uygulamaya sokulan sigorta kolları nedeniyle işçi ücretlerinden yapılan kesintiler, işçilerin ciddi biçimde tepkisini çekiyordu. DP döneminde kurulan hastaneler ve diğer sağlık tesisleri, sigortalıların sisteme alışmasına büyük katkılarda bulundu. Bu dönemde sosyal güvenlik mevzuatında işçiler lehine önemli gelişmeler sağlandı. DP, sosyal güvenlik sisteminin genç olmasının avantajlarını siyasal amaçlarla etkili bir biçimde kullandı.

İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Yasası (No.4772) 27.6.1945 günü kabul edildi (Resmi Gazete: 7.7.1945). İhtiyarlık Sigortası Yasası (No.5417) 2.6.1949 günü kabul edildi (Resmi Gazete: 8.6.1949). Hastalık ve Analık Sigortası Yasası (No.5502) 4.1.1950 günü

kabul edildi (Resmi Gazete: 10.1.1950) ve 1.3.1951 tarihinde yürürlüğe girdi. Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortası Yasası (No.6900) 4.2.1957 günü kabul edildi (Resmi Gazete: 13.2.1957).

Bu yasalardaki değişikliklerin bir bölümü ile sigortalılar açısından sağlanan avantajlar Çalışma Vekaleti'nin bir yayınında özetlenmektedir.³¹

IV. 27 Mayıs ve Türk-İş

27 Mayıs 1960 günü ihtilalin işçi sınıfı, sendikacılık hareketi ve ülke açısından getirecekleri, açık bir program olarak, bilinmiyordu. Diğer bir deyişle, 1961 Anayasası'nın getirdiği demokratik düzenlemeler 27 Mayıs sabahı açık değildi. Türk-İş, buna karşın, 27 Mayıs'ı hemen ve tam olarak destekledi. Türk-İş'in 1960 yılı Kasım ayında toplanan IV. Genel Kurulu'na sunulan çalışma raporunda "doğan inkılâp güneşi" ifadesi kullanılıyordu.³²

Türk-İş'in 19-21 Haziran 1957 günleri Ankara'da toplanan üçüncü genel kurulunda genel başkanlığa seçilen Nuri Beşer, Başbakan Adnan Menderes'in yakın arkadaşıydı. Türk-İş İdare Heyeti 28 Mayıs 1960 günü olağanüstü olarak toplandı. İdare Heyeti üyeleri, Nuri Beşer'in istifasını sağlamak amacıyla imza topladılar ve 18 Haziran günü toplanıp konuyu görüşmeye karar verdiler. Nuri Beşer, 3 Haziran 1960 günü görevinden istifa etti. İdare Heyeti, 13 Haziran günü toplanarak Nuri Beşer'in istifasını kabul etti ve Nuri Beşer'i Haysiyet Divanına verdi. Nuri Beşer, 18 Haziran günü toplanan Haysiyet Divanınca Türk-İş'ten ihraç edildi.

Genel Sekreter Mehmet Ali Sarı'ya ise, 11 Mayıs günü Adnan Menderes'e çekilen bağlılık mesajı nedeniyle, zorunlu izin verildi.

Nuri Beşer'e ilişkin karar, Türk-İş'in 1960 yılı Kasım ayında toplanan 4. Genel Kurulu'nda kaldırıldı. Nuri Beşer 4. Kongreye katıldı ve 2,5 saatlik bir konuşmayla suçlamaları cevaplandırdı.

27 Mayıs'ın ardından birçok kamu kurum ve kuruluşunda Demokrat Parti'li bilinen işçiler işten çıkarıldı. Bu işçiler ancak 2 yıl sonra işlerine geri dönebildiler³³.

Türk-İş, Anayasa referandumunda "evet" oyu kullanılması için propaganda yaptı.

V. 27 Mayıs Sonrasında Sendikal Haklardaki Gelişmeler ve Sendikalaşma

27 Mayıs İhtilali, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi açısından çok geniş olanaklar sağladı; işçi sınıfı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin açtığı yoldan ilerledi.

³¹ Çalışma Vekaleti (1957) s. 80-112.

³² Türk-İş (1960) s.4.

³³ Koç, Yıldırım, " '27 Mayıs' zede İşçiler," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı 164, Şubat 1994, s.21-24..

İşçi sınıfı açısından en önemli gelişme, memurlara sendikalaşma ve işçilere grev haklarının tanınmasıydı. 1959-1960 yıllarında ne memurların sendikalaşma, ne de işçilerin grev hakkı doğrultusunda ciddi bir talebi ve onu destekleyen mücadelesi vardı. Demokrat Parti, memurların sendikalaşmasına ve işçilerin grev yapmasına olanak tanııyordu.

27 Mayıs sonrasında sosyalist hareket açısından en önemli gelişme ise, legal çalışma ve işçi sınıfının ekonomik-demokratik örgütleriyle ilişkiye geçebilme olanağıydı. Demokrat Parti, Soğuk Savaş'ta emperyalizmden yana açık tavır alarak ve buna uygun bir iç politika izleyerek, bunu engelliyordu.

27 Mayıs İhtilali, Demokrat Parti'nin işçileri Türk Silahlı Kuvvetleri'ne karşı kullanma çabalarına ve işçilerin önemli bir bölümünün Demokrat Parti'yi desteklemiş olmasına rağmen işçi sınıfı lehine olan bu politikaları benimsedi ve uyguladı.

Sendikal haklardaki gelişmelerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve üniversite öğretim üyelerinin önemli rolü ve etkisi oldu.

1961 Anayasasında memurların sendikalaşma ve işçilerin grev hakları anayasal güvence altına alındı. Lokavt, anayasal bir yetki olarak tanınmadı. Toplu pazarlık hakkı da anayasal bir hak haline getirildi. 1961 Anayasası, sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev haklarını 46. ve 47. maddelerde düzenledi:

Madde 46: “Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

“İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir.

“Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.”

Madde 47: “İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev hakkına sahiptirler.

“Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir.”

1961 Anayasası'na “sosyal devlet” anlayışının yerleştirilmesi de önemli bir düzenlemeydi.

27 Mayıs sonrasında gazeteciler lehine önemli bir düzenleme yapıldı. 4.1.1961 gün ve 212 sayılı Yasa ile gazetecilerin hakları genişletildi.

Demokrat Parti döneminde 1957 yılında kapatılan sendika birlikleri 27 Mayıs sonrasında açıldı ve yeniden çalışmalarına başladı.

Yeni Bakanlar Kurulu, Türk-İş'in Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (ICFTU) üyeliğine izin verdi. Ardından da Türk-İş'e bağlı sendikaların önemli bir bölümünün ilgili uluslararası işkolu federasyonlarına üyeliği için gerekli izinler çıktı.

1961 yılında sendikacılar tarafından Türkiye İşçi Partisi kuruldu. TİP'in yönetimine 1962 yılı Şubat ayından itibaren sosyalist/komünist kişiler geçti ve TİP ile sendikalar arasında bazı ilişkiler gelişti. Bu ilişkiler 1967 yılında DİSK'in kurulmasını da olanaklı kıldı. Soğuk Savaş koşullarında bu ilişkiye olanak tanınması, Türkiye sosyalist/komünist hareketi için olduğu kadar, işçi sınıfı hareketi için de çok önemliydi.

Bu düzenlemeler sonucunda, diğer bazı etmenlerin de katkısıyla, Türkiye'de sendikalı işçi sayısı arttı.

Demokrat Parti döneminde 280 bin civarında olan sendika üyesi, Çalışma Bakanlığı verilerine göre, 1965 yılında 360 bine yükseldi. Daha da önemlisi, sendikaların önemli bir bölümü, Demokrat Parti'nin güdümünden kurtarıldı.

1961 Anayasası'nda memurlara sendikalaşma hakkının tanınması sayesinde, 1965 yılında kabul edilen 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu sonrasında, 1965 yılından başlayarak kullandı. 1965-1971 döneminde 658 memur sendikası kuruldu.

1965-1971 döneminde kurulan memur sendikaları, 16.7.1968 günü Türkiye Kamu Personeli Sendikaları Konfederasyonu'nu (TÜRK-PERSEN) ve 24.4.1968 günü de Türkiye İktisadi Devlet Teşekkül ve Teşebbüsleri Personel Sendikaları Konfederasyonu'nu kurdu. Ayrıca, 1968 yılı sonlarına kadar 16 tane de federasyon kurulmuştu.

Ancak o yıllarda adı en fazla duyulan memur sendikaları, 10.7.1965 günü kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve 12.7.1965 günü kurulan Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikası'dır (İLK-SEN). Memur sendikalarının önemli bir bölümü, toplu pazarlık ve grev haklarının bulunmadığı koşullarda, yardımlaşma sandığı kurarak; yazlık kamp, gezi ve eğlenceler düzenleyerek; üyelere konut kredisi olanağı sağlayarak; üyelere doğum, hastalık, evlenme ve benzeri durumlarda yardım ederek; lokal açarak; üyelerin mesleki gelişimine yardımcı olarak; hizmetiçi eğitimlere katkıda bulunarak, üye çekmeye ve tutmaya çalıştı. Türkiye'nin ilk genel grevi ise, 15-18 Aralık 1969 tarihlerinde TÖS ve İLK-SEN tarafından gerçekleştirildi.

Sonuç

Demokrat Parti, Türkiye'nin aydınlanması ve demokratik devrimi açısından gerici bir hareketti. Demokrat Parti'nin emperyalizme bağımlılığı, laik cumhuriyet düşmanlarına gösterdiği hoşgörü, Türkiye'nin ilerici ve sosyalist-komünist hareketlerine uyguladığı baskılar ve Türkiye'de mevcut demokratik hakları bile ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri, Türkiye'ye zarar verdi. Demokrat

Parti, bu gerici çizgisini kapitalizmin Altın Çağı'nın, emperyalizme teslim olma karşılığında alınan yardımların ve daha önceki yıllarda ülkede gerçekleştirilen birikimlerin imkanlarından yararlanarak halka sağladığı bazı önemli katkılarla, halkın önemli bir bölümünün desteğini alarak sürdürdü.

İşçi sınıfının nüfus içindeki payı küçüktü. İşçilerin büyük bölümü, tam olarak mülksüzleşmemiş ilk kuşak işçilerdi ve köylülükle ilişkilerini sürdürüyorlar ve köylülüğün izlerini bilinçlerinde sürdürüyorlardı. Bu koşullarda, işçi sınıfının önemli bir bölümü Demokrat Parti'ye destek verdi. Ekonomik sorunlar arttıkça, Demokrat Parti'nin "demokrat" görünümü aşındıkça, baskıcı uygulamalar gündeme geldi ve bu süreçte Demokrat Parti, işçileri kullanmaya çalıştı. İşçilere son yıllarda verilen bazı tavizler, sendikalara yönelik baskıların artması ve Vatan Cephesi örgütlenmesiyle askere ve CHP'ye karşı köylülerin ve işçilerin DP'nin kontrolü altında örgütlenmesi girişimi, DP iktidarının son yıllarında gündeme geldi.

İşçi sınıfı, 1919-1922 döneminde olduğu gibi bu kez de, bazı çıkarlar karşılığında, Türkiye'nin laik cumhuriyetine, bağımsızlığına, aydınlanmasına destek vermedi. İstiklal Savaşı'na katkıda bulunmayan sendikalar, 1925 yılında kapatılmıştı. Türk Silahlı Kuvvetleri bu kez farklı bir çizgi izledi. Büyük çoğunluğu gerici DP'ye karşı tepki göstermeyen işçi sınıfının hak ve özgürlüklerini genişleten bir süreci başlattı ve işçi sınıfının sosyalist/komünist hareketle ilişkilerinin önünü açtı. İşçi sınıfı, demokratik devrimin yeni bir aşamasında yine tarihsel sorumluluğunu yerine getiremedi; ancak demokratik devrimin bu yeni aşaması, ona çok geniş olanaklar sundu.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Samet (1972), *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, İstanbul, s.7, 78.
- Basın-Yayın ve Turizm Umum Md. (1957), *Türkiye Nasıl İlerliyor, 1950-1957*, Ankara, s. 1-20.
- Çalışma Vekaleti (1955), *4841 Sayılı Çalışma Vekaletinin Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanununun 17. Maddesine Göre Toplanan İkinci Çalışma Meclisi Zabıtları ve Komisyon Raporları*, Ankara.
- Çalışma Vekaleti (1957), *İşçiye Sağlanan Faydalar*, s. 6.
- Çavdar, Tevfik (1984), "Demokrat Parti," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul içinde, s. 2069-70.
- Ekmekçi, Mustafa, "Çimento Sanayiinde Memurlar Vatan Cephesi'ne Zorla Nasıl Kaydettirilmişlerdi?" *Öncü Gazetesi*, 25.12.1960.
- Eroğul, Cem (1970), *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: SBF Yay.
- Giritlioğlu, F. (1965), *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ankara, s. 314, 369.
- Güven, D. (2005), *Cumhuriyet dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., s.60.
- Işıklı, Alpaslan (1979), *Sendikacılık ve Siyaset*, İstanbul: Birikim Yay., s. 362-363.
- İşçi Sigortaları Kurumu (1961), *1960 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu*, Ankara, s. 38, 45.
- Karpat, Kemal (1967), *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul, s.144.
- Kepenek, Yakup (1990), *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Ankara, Verso Yay., s.113.
- Koç, Yıldırım, "27 Mayıs'zede İşçiler," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı 164, Şubat 1994, s.21-24.
- Koç, Yıldırım (1996), "6-7 Eylül Olayları ve Türk-İş," *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi, Olaylar-Değerlendirmeler*, YOL-İŞ Yay., Ankara içinde, s. 226-228.
- Kutal, Metin (1969), *Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret*, İstanbul: İ.Ü.İktisat Fakültesi İktisad ve İhtimaiyat Enstitüsü Yay., s. 131-132.
- Kültür Bakanlığı - Tarih Vakfı (1998), *Sendikacılık Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, s. 489.
- Sendikalı Deniz-İş, "Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikasının İşçilerine Sosyal Yardımı," *Türkiye Deniz İşçileri Sendikaları Federasyonu Yayın Organı*, Sayı 5, 25 Temmuz 1953.
- Sunar, İ. (1984), "Demokrat Parti ve Popülizm," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8, İletişim Yay., İstanbul içinde, s.2083-2084.
- Sülker, Kemal (1987), *Türkiye Sendikacılık Tarihi*, İstanbul, Bilim Kitapevi Yay., s.11.
- Türk-İş (1957), 3. *Genel Kurul İdari ve Mali Faaliyet Raporu (8.8.1953-31.5.1957)*, Ankara, s. 4-6.
- Türk-İş (1960), 4. *Genel Kurulu İcra ve İdare Heyetleri İdari ve Mali Raporları*, Ankara, s.4.
- Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonu – TTMGYİSF (1969), *TTMGYİSF Olağanüstü Kongresi İdari, Mali ve Murakabe Raporları - 1969*, İstanbul, s. 21.
- Uyar, H. (2001), *Vatan Cephesi, Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek*, İstanbul: Büke Yay., s.40.